

Z Kuşağı Ekseninde Ailede Yaşanan Kuşak Çatışmalarına Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Nurdan AYGÜN

Yüksek Lisans Öğrencisi, nurdanrehber@gmail.com

Doç. Dr. Ömer Faruk SÖYLEV

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, omerfaruk.soylev@dpu.edu.tr
ORCID:0000-0002-1935-1957

Özet

Gençlik idealizm, çatışma ve belirsizliğin olduğu, kimlik duygusunun olduğu zorlu bir dönemdir. Ergen genç ilk bağımsızlık hareketlerini göstermeye başlar. Artık kendisini bir yetişkin gibi görmektedir ve çevresindekilerin de onu bir yetişkin gibi kabul etmelerini ister. Kişisel ve toplumsal alanlarla ilgilenen genç dini konuları da sorgular. Bu dönemde kimlik bunalımları ve hayatı anlamlandırma çabası sonucu, aile ve çevrenin de yardımıyla, 'dini bir uyanış' yaşayabilir.

Teknolojinin de gelişmesi ile gün geçtikçe globalleşen dünyada kuşaklar arası farklılıklar artmaktadır. Yetişkinlere düşen gençlerin özelliklerini bilmek, gençlerle sağlıklı bir iletişim halinde olmak, farklılıklarına saygı göstermektir. Aksi takdirde gençler ile yetişkinler arasında çatışma başlar. Bu süreçte aile içinde yaşanan şiddetli kuşak çatışmaları ergenlerin dini gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Z kuşağı özelinde oluşturulan ön yargılar başta gençlerimize, aileye ve doğal olarak topluma zarar vermektedir.

Kuşak olgusu çoğunlukla sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel perspektiften değerlendirilmiştir. Dini değerler ve aile açısından kuşakları ve kuşak çatışmalarını değerlendiren çalışma sayısı oldukça azdır. Literatür tarama yöntemi ile yaptığımız bu çalışma, Z kuşağının özelinde ailede yaşanan kuşak çatışmalarının sebepleri ve bu dönemde gençlere yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmetleri hakkındadır.

Anahtar kelimeler: Kuşak, kuşak çatışması, manevi danışmanlık ve rehberlik, sosyal medya, Z kuşağı

Spiritual Consultancy and Guidance Services for Generation Conflicts in the Family of Generation Z

Abstract

Youth is a challenging period in which there is idealism, conflict and uncertainty, and a sense of identity is formed. Adolescents begin to show their first independence movements. He now sees himself as an adult and wants those around him to accept him as an adult. Interested in personal and social areas, the young person also questions religious issues. In this period, as a result of identity crises and efforts to make sense of life, he may experience a "religious awakening" with the help of his family and environment. With the development of technology, the differences between generations are increasing in the globalizing world day by day. It is up to adults to know the characteristics of young people, to be in healthy communication with young people, and to respect their differences. Otherwise, conflict begins between young people and adults. In this process, violent generational conflicts within the family negatively affect the religious development of adolescents. Prejudices

created specifically for the Z generation harm our young people, families and naturally society. The generation phenomenon has mostly been evaluated from a socio-economic and socio-cultural perspective. The number of studies evaluating generations and generational conflicts in terms of religious values and family is very few. This study, which we have done with the literature review method, is about the causes of generation conflicts in the family, in particular for the Z generation, and the Spiritual Counseling and Guidance services for young people in this period.

Keywords: Generation, generation gap, spiritual counseling and guidance, social media, generation Z

Giriş

Toplumsal değişme, toplumsal hayatın belli bir kesiminde ya da tümünde, belirli bir zaman sürecinde meydana gelen olaylarla bir durumdan başka bir duruma geçişi ve farklılaşmaları ifade eder (Jary, 1995). Toplumsal değişme bütün toplumların temel özelliğidir. Ancak değişimin hızı toplumdan topluma farklılıklar gösterir. Bir toplumun değişiminde etkili olan faktörler bilimsel ve teknik ilerlemeler, kitle iletişim araçları, nüfus olayları, coğrafi koşullar, savaşlar ve göçler, ekonomik gelişme, kültürel etkileşimler vb. olarak görülmektedir (Sosyoloji, 2021).

Aile toplumsal yapının, ekonomi, eğitim, sağlık, din gibi kurumlarından biridir. Çocuğun gelişimi, sosyalleşmesi, biyolojik, psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması, toplumsal değerlerin kültürel aktarımı gibi alanlarda aile temel bir işleve sahiptir. Toplumsal değişme sürecinde küreselleşme, modernleşme, kitle iletişim araçları, internet ve sosyal teknoloji gibi faktörlerin etkisiyle aile kurumu çeşitli değişim eğilimleri göstermiştir (Gündüz, 2019).

Aile içinde de farklı yaş grupları arasında çatışma ve anlaşmazlıklar meydana gelmektedir. Kuşak farklılıkları nedeniyle kişilerin kendilerinden küçük ya da büyük olanlarla farklı düşünmesi doğaldır. Kuşak aynı yaş aralığında dünyaya gelmiş, aynı sosyal kültürel ve ekonomik iklimden etkilenmiş olan bireylerin oluşturduğu grupları veya belli bir sosyal gruba mensup olanları betimlemek için kullanılan bir kavramdır. Kuşak tanımlamasında genellikle yirmi yıllık süreçler baz alınırken araştırma sonuçlarına göre son dönemde kuşaklar arasında daha belirgin farklar gözlemlenmesi sebebiyle kuşak aralıklarının kısaldığı ifade edilmektedir (Günçay, 2018).

Din yüzyıllardır yaşanan pek çok toplumsal değişim içinde aile kurumunu kutsallaştırarak korumaya çalışmıştır. Günlük yaşamın dinin kutsal şemsiyesi altında geçtiği/aktığı muhafazakâr ve gelenekçi toplumlarda evlilik müessesesi ve aile, başta din olmak üzere bir dizi sosyal kontrol mekanizması tarafından denetlenmiş veya gözetilmiştir. Aynı şekilde bu toplumlarda ailenin dağılmasına ve parçalanmasına yol açan boşanmalara veya evlilik dışı ilişkilere de sıcak bakılmamıştır. Oysa dinin kurumsal gücünün gerilediği veya azaldığı modern toplumlarda ailenin başlatılması kadar bitirilmesi, kurulması kadar yıkılması da kolay olmuştur (akt. Duman, 2021)

Ailenin de pek çok toplumsal kurum gibi içine girdiği bu hızlı değişim neticesinde yaşanan Kuşak çatışmalarını azaltmak için dinimizin tavsiyeleri şüphesiz çok önemlidir. Dinimizin aile kutsalına bakışı, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in örneğiyle eşliğinde incelenmelidir. Kur'an-ı Kerim insana ve insanlar üzerinden topluma hitap eder. Bu yüzden insan ve insanın yetişmesinde büyük öneme sahip olan ailenin Kur'an-ı Kerim'de özel bir yeri vardır. Onda ailenin kuruluşu, aile bireylerinin hak ve sorumlulukları, aile saadetinin ilkeleri ve olası problemlerinin çözümüne ilişkin evrensel nitelikte öğütler bulunmaktadır (Öztürk, 2019). Kuran-ı Kerim'deki bu öğütler ışığında yapılan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmetleri ailelerde yaşanan kuşak çatışmalarına evrensel çözümler sunarak aileden başlayarak tüm toplumun saadetine katkıda bulunacaktır.

Kuşak kavramı hakkında çalışmalar çoğunlukla sosyo-ekonomik veya sosyo-kültürel çerçevede ele alınmıştır. Kuşakları ve kuşak çatışmalarını aile, din ve değerler çerçevesinde inceleyen çalışma sayısı oldukça azdır. Bu çalışmada kuşak olgusu, son yüzyılda yaşayan kuşakların özellikleri, kuşak çatışmalarının nedenleri hakkında bilgi verildikten sonra kuşak çatışması yaşayan Z Kuşağı ve ebeveynlerine yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmetleri üzerinde durulmuştur. Aile ve Kuşak çatışmalarına dair M. Zeki Duman'ın "Kuşak Çatışması X ve Z kuşağı üzerine sosyolojik bir çalışma" adlı kitabından, Z kuşağının din algısını anlamak için Nida Aydın'ın "Z kuşağı ve Din" adlı

yüksek lisans tezinden, DİB yayınlarından “Aile ve Dini Rehberlik Merkezlerinde Manevi danışmanlık ve Rehberlik” kitabından istifade edilmiştir.

Bu çalışmada temel amacımız kuşak çatışmalarını, aile içinde meydana gelen kuşak çatışmalarını, dini konular ve geleneğe bağlılık sonucu meydana gelen kuşak çatışması konuları bağlamında ele alarak ergen çocukları olan ailelere yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmetlerine katkı sağlamaktır.

1.1. Kuşak Olgusu

Kuşak belirli tarihler arasında doğmuş, bu tarihlerde yaşanan kültürel, toplumsal, ekonomik ve politik olgulardan etkilenmiş birey gruplarını tanımak için kullanılan bir terimdir. Yaklaşık yirmi beş otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği; göbek, nesil, batın, jenerasyon şeklinde tanımlanan kuşak kavramını (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2021) ilk olarak Alman sosyolog Karl Mannheim (1952), isimli makalesinde incelemiştir. Mannheim, bir toplumda bir kuşağın varlığından söz edebilmek için beş unsurun oluşması gerektiğini ileri sürmüştür. Mannheim (1952: 292) bunları;

- 1-Kültürel süreç içerisinde yeni katılımcıların ortaya çıkması,
- 2- Bu süreçte eski katılımcıların sürekli yok olması,
- 3- Herhangi bir kuşağın üyelerinin, sadece tarihsel sürecin zamansal olarak sınırlı bir bölümüne katılabilmesi,
- 4- Kültürel mirasın aktarılması için sürekli nedenlerin gerekmesi,
- 5- Kuşaktan kuşağa geçişin devamlı bir süreç olması, şeklinde sıralamaktadır (Mücevher, 2015).

Çağdaşlık ya da aynı nesle ait olma sadece kronolojik veri değil, benzer etkilere maruz kalma durumu anlamına da gelir. Nesilleri ayıran zaman aralığı subjektif olarak deneyimlenebilen bir zamandır. Kuşakların küresel veya ulusal şeklinde ele alınması da ayrı bir tartışma konusudur (Aydın, 2020). Farklı ülkelerde aynı dönemde doğmuş insanlar aynı özellikleri gösterebileceği gibi aynı ülkede doğanlar arasında farklı özellikler görmek mümkündür. Kuşaklar sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yaşantılara göre ortak özellikler taşımakla birlikte homojen değil, heterojen gruplardır.

Kuşak teorisi olarak bilinen bu tür araştırmaların temelini aynı dönemde yaşayan insanların bazı temel özelliklerinin de benzerlik göstereceği tezine dayanmaktadır. Buna göre aynı zaman diliminde dünyaya gelmiş bireyler hayatı anlama, olayları değerlendirme, varlıklara anlam verme ve sosyal olaylar karşısındaki tepkilerinde benzer özellikler göstermektedir (Sezgin ve Han, 2022). Her kuşağın kendine özgü özellikleri, değerleri, algıları, görüşleri, bakış açıları, yargıları, tutum ve davranışları, güçlü ve zayıf tarafları bulunmaktadır ve bu özellikleri ile yeni bir kuşak, çatışma ve anlaşmazlıklara sebep olabilir. Bireyler kuşaklarının bir parçası olmayı seçemezler ya da kuşak aidiyetlerinin farkında değildirler (Mücevher, 2015). Aşağıdaki tabloda kuşakların kronojik sınıflanlandırması verilmiştir.

Tablo 1.1. Farklı Kaynaklara Göre Kuşakların Kronolojik Olarak Sınıflandırılması

Kaynaklar	Sınıflandırmalar				
Howe ve Strauss (2000)	Sessiz Kuşak (1925-1943)	Patlama Kuşağı (1943-1960)	13. Kuşak (1961-1981)	Milenyum Kuşağı (1982-2000)	-
Lancaster ve Stillman (2002)	Gelenekçiler (1900-1945)	Bebek Patlaması (1946-1964)	X Kuşağı (1965-1980)	Milenyum Kuşağı Patlama Kopyası Y Kuşağı Gelecek Kuşak (1981-1999)	-
Martin ve Tulgan (2002)	Sessiz Kuşak (1925-1942)	Bebek Patlaması (1946-1960)	X Kuşağı (1965-1977)	Milenyumlar (1978-2000)	-
Oblinger ve Oblinger (2005)	Yetişkinler (<1946)	Bebek Patlaması (1947-1964)	X Kuşağı (1965-1980)	Y Kuşağı, Net Kuşağı Milenyumlar (1981-1995)	Milenyum Sonrası (1995-Şimdi)
Tapscott (1998)	-	Bebek Patlaması (1946-1964)	X Kuşağı (1965-1975)	Dijital Kuşak (1976-2000)	-
Zemke ark. (2000)	Eski Askerler (1922-1943)	Bebek Patlaması (1943-1960)	X Kuşağı (1960-1980)	Gelecektekiler (1980-1999)	-

Kaynak: Reeves ve Oh, 2008: 296.

1.1.1. Sessiz Kuşak (1927-1944)

1945’li yıllardan önce doğan bireyler sessiz kuşak ya da gelenekseller olarak ifade edilmektedir. Türkiye’de 1929-1939 yılları arasında doğanlar, savaş sonrasında bile gelecek kaygıları duyan bir kuşak olarak hayatlarını devam ettirmekte ve Buhran Kuşağı olarak adlandırılmaktadır. Bu kuşağı, Büyük Buhran adı da verilen ve tüm dünyayı etkileyen işsizlik sonrasında, dünyanın savaşın eşğine geldiği, iş ve güvenlik kavramlarının hayat mücadelesinde rol oynadığı bir dönemde dünyaya gelen bireyler oluşturmaktadır (Ayhün, 2013).

Sessizler kuşağını kapsayan 45 yıllık sürede, dünya üzerinde farklı bölgelerde yaşanan olayların değişiklik göstermesi, bu kuşağın dönemsel olarak sınıflandırılmasına sebep olmuştur. Büyük değişim kuşağı (1900-1920), Cumhuriyet kuşağı (1920-1929), Buhran kuşağı (1929-1945) şeklinde kendi içinde üçe ayrılır (Duygulu, 2018). Cumhuriyetin ilk yıllarını görmüş ve kültürel devrimleri yaşamış bu kuşak genellikle kırsal yerleşim yerlerinde ve geniş ailelerde dünyaya gelmiş olduklarından dolayı aileye ve aile değerlerine önem vermişlerdir. Eril kültürün baskın olduğu sessiz kuşak otoriter, tutucu, muhafazakâr ve gelenekselci olmuşlardır (Duman M. Z., 2019)

1.1.2. Bebek Patlaması Kuşağı (1945-1964)

1946-1964’lü yıllar arasında doğan bireyler Patlama Kuşağı (Baby Boomers Kuşağı) olarak ifade edilmektedir. İkinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonraki yaşam standartlarında artan refaha bağlı olarak “nüfus patlaması” yıllarında doğan söz konusu 1 milyar bebekten ötürü “Baby Boomers” kuşağı olarak isimlendirilmiştir (akt. Ayhün, 2013) Büyümenin, refahın, mal ve hizmetlere özlem duygusunun ağır bastığı bir kuşaktır. Baby Boomers kuşağı 68’liler öne çıkmaktadır. Bu kuşak kalabalık aile yapılarının son temsilcisi olmuştur (Duman M. Z., 2019). Teknolojinin çok yavaş yaygınlaştığı bir dönemde büyüdükleri için, teknolojiye uyum sağlayamadıklarını söyleyebiliriz. Bu dönemde dünyaya gelen bireyler Soğuk Savaş dönemi çocukları olarak adlandırılmaktadır. Dünyanın insan hakları hareketlerini, radyonun altın çağını, Türkiye’nin ise ihtilali ve çok partili dönem

sancılarının yaşandığı yıllarda doğan kişilerin oluşturduğu kuşak olarak tanımlanabilir. Bu nesil, “kuralcı” olarak tanımlanmaktadır. Sadakat duyguları yüksek, kanaatkâr ve aynı zamanda bir yerde uzun süre çalışabilen bir yapıya sahiptirler. Bu jenerasyon, çalışkan, idealist, kararlarında uyumlu bir yapıya sahiptir. Ayrıca bu jenerasyona atfedilen yetki duygusu, işkolik ve bencillik gibi bazı olumsuz özelliklere sahip olduğu ifade edilmektedir. Zor işe ve uzun saatler çalışmanın önemine inanan bu kuşak üyeleri uzun dönemli istihdam anlayışıyla çalışmaktadırlar. Kendi kendilerini motive edebilen ve takdir edilmekten hoşlanmayan bir yapıya sahip oldukları söylenebilir. Maaş öncelikli tercihleridir. Takım çalışmaları ve takım toplantılarına önem verirler. Hikâye anlatmayı severler, fonksiyonu ve faydası neler olduğunu sorarak satın alırlar, sen önemlisin ve sana ihtiyacım varı duymak onların en önemli motivasyonudur (Kon, 2017).

1.1.3. X Kuşağı (1965-1979)

1965-1979’lu yıllar arasında doğan bireyler X kuşağı olarak ifade edilmektedir Türkiye açısından bu kuşak, ara kuşak anlamına gelen geçiş dönemi çocukları olarak adlandırılmıştır. X kuşağı, değişen dünyanın dinamiklerine karşı olabildiğince kanaatkâr, toplumcu, sadık ve idealist bir kuşaktır. X kuşağının geçiş dönemi olarak adlandırılmasının nedeni; söz konusu yıllarda dünyanın önemli değişim ve dönüşümler yaşamaya başlamasından kaynaklanmaktadır (Ayhün, 2013). Enerji ve petrolün öne çıkması, televizyonun hayatımıza girmesi, sağ-sol görüşlü kutuplaşmaların/çatışmaların yaşanması ve darbelerin olması gibi bir dizi olay bu kuşağın yaşadığı olaylar arasında yer alır (Altuntuğ, 2012: 203-212).

X Kuşağı üretici, yaratıcı ve teknoloji ürünlerini kullanma noktasında başarılı bir kuşaktır. Bu dönem teknolojik ürünlerin günlük yaşamda kullanılmaya başlandığı bir dönemdir. Evlerde bulaşık makinesi, çamaşır makinesi gibi aletlerin temel ihtiyaç statüsüne çıktığı bir dönemde çalışan ebeveynlerin olduğu çekirdek aile tipinde büyüyen bir kuşaktır. Genellikle çevresindekilere saygılı, görgülü bir kuşaktır. Zorluklarla mücadele yıllarından geldikleri için sabırlı ve kıymet bilen bir nesildir. Ellerindeki imkanları kullanmayı bilirler. İş yerindeki kurallara ve çalışma saatlerine özen gösterirler. İş motivasyonları yüksektir. İçinde bulunduğu mevcut imkanlarla yetinir. Eğitim durumları ve yabancı dil seviyeleri iyi olan kuşaktır. Yeni çıkan teknolojik aletlere uyum sağlamaya çalışırlar. Zorunluluktan interneti öğrenmeye çabalar. Disiplinli bir kuşaktır. Risk almayı sevmezler. Çalışkandır. Bıkmadan usanmadan çalışır (iienstitu, 2020). Aile ve akrabalık ilişkilerine değer veren bir nesildir (Duman M. Z., 2019).

1.1.4. Y Kuşağı (1980-1999)

1980-1994’lü yıllar arasında doğan bireyler Y kuşağı olarak ifade edilmektedir. Dünya siyasetinde ve teknolojiye akıl almaz gelişmelerin yaşandığı yıllarda yetişmiş olan bu kuşak, aynı zamanda teröre ve İran-İrak Körfez Savaşı, Afganistan, Bosna-Hersek savaşları gibi bazı savaşlara da şahit olmuştur. Diğer kuşaklardan, yetiştikleri dönemde olumlu şartlar taşıması sebebiyle ayrılan Y kuşağı, teknolojiyle çocukluk dönemlerinde tanışmışlardır. Bu nedenle çok çabuk uyum sağlamışlardır. Teknolojik olarak donanımlı bir kuşaktır. Türkiye’de nüfus oranı olarak en yoğun olan Y kuşağının özellikleri şunlardır:

Özgürlüklerine düşkün ve bağımsızdırlar. Kurallara uymaktan hoşlanmazlar, otoriteyi sevmezler. Sınırlı mesai saatlerinde çalışmayı sevmiyorlar. Kendi işinin patronu olmak veya hızlıca yükselmek isterler. Kendilerine farklı görüşler dayatılmasını sevmezler. Kendi görüşlerine ters gelen görüşleri eleştirirler. İstedikleri olana kadar direnirler. Sosyal mekanlara katılma ve sosyal çevreleri önemlidir. Sosyal medyayı aktif olarak kullanırlar. Her türlü görüşlerini paylaşabilirler. Eylemde bulunmak veya yardımlaşmak için sosyal ağları etkin olarak kullanırlar. Değişimlere kolaylıkla ayak uydururlar. Girişimcilik ruhları gelişmiştir. Özgüvenleri vardır. Akranlarıyla birlikte olmak ve onların onaylarını almak önemlidir. Çalışmaktan hoşlanmaz, eğlenmeyi ve kazanmayı severler (iienstitu, 2020).

Bu kuşak da bazı kaynaklarda ikiye ayrılmıştır. 1995-2002 yılları arasında doğan internet çocukları ya da dijital kuşak Milenyum kuşağı (M Kuşağı) olarak adlandırılmaktadır Teknolojiye X kuşağına göre daha yatkın olan ve aynı zamanda internet kuşağı diyebileceğimiz Z kuşağına rehberlik edip onları

yönlendirecek kuşak olduğundan rolleri itibarıyla çok önemli bir kuşak olduğu söylenebilir (Duygulu, 2018). 1980lerin başında doğanlar dünyadaki ekonomik ve politik gelişmelere bağlı olarak önceki kuşaklardan hem yaşam pratikleri bağlamında hem de aile değerlerine gösterdikleri hassasiyetler noktasında farklılaşmışlardır. Bu dönemin kuşağı aile ve akrabalık ilişkilerinden uzaklaşarak, daha bireyselse bir tutum takınmaya başlamıştır (Duman M. Z., 2019). Y kuşağının kendinden önceki nesillere göre hayata atılması da oldukça geç olmuştur. Evlenme yaşı gerilemiş, bireyin olgunlaşma süreci uzamıştır.

Teknolojik gelişmelerin içine doğan Z kuşağı, kendinden önceki kuşaklara köprü pozisyonun da olan Y veya X kuşağının çocuklarıdır. Gençlik yıllarında internet ile tanışmış X ve Y kuşağı her türlü teknolojinin hızla ilerlediği bir zamanda doğmuş Z kuşağı ile biraz daha yakın ilişkiler içindeyken, Bebek Patlaması kuşağı ile Z kuşağı arasında bir geçiş nesli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum bize İmmanuel Kant'ın şu ifadelerini hatırlatır: “Eski kuşakların sonrakiler için zahmet ve eziyet çekmeleri, sonradan gelenlerin bunu daha çok geliştirmesi için basamakların hazırlanması, sanki doğanın niyetimiş gibi görünüyor. Sanki doğa, birçok kuşakların bilmeden çalışarak meydana getirdikleri, fakat içinde oturmak mutluluğuna eremedikleri yapıda, sonrakilerin oturup mutlu olmalarını istemektedir.” (Kuran, 2019).

1.1.5. Z Kuşağı (2000-2020)

Bazı kaynaklara göre 2000-2020 yılları arasında doğanlar; bazı kaynaklara göre ise 1995-2010 tarihleri arasında doğanlar Z kuşağına dâhil edilmiştir (Demirel, 2021). Anne demeyi öğrenmeden önce profesyonelce akıllı telefon kullanmaya başlayan bu neslin özellikleri şunlardır: İnternet üzerinden sosyal medya platformları ile sosyalleşirler. Aynı anda birçok işle meşgul olabilirler ve sabırsızdırlar. Yaptıkları işten çok çabuk sıkılırlar. Odaklanma süreleri çok kısadır. Cep telefonları, MP3 çalar, İ-pod ve DVD'leri ayrılmaz parçalarıdır. Geleneksel eğitim bu kuşağa uygun değildir. Çabuk tüketen ve çabuk sıkılan bir nesildir. Teknoloji ile çok iç içe olduklarından dikkat ve konsantrasyon zorluğu yaşarlar. Kararsız, tatminsiz ve tüketicidirler. Bu kuşak bireylerinin kompleksiz oldukları söylenir. Söylemek istediklerini karşı tarafa direkt söylerler. Bu kuşak çok zorluk görmediği için azim ve hırsları yoktur. Bu da iş hayatlarında zorluklara neden olabilir (İenstitu, 2020).

Teknolojiye bağımlı olarak yaşayan bu kuşak, geleneksel ve toplumsal değerlerden dolayısıyla aile ve akrabalık ilişkilerinden de uzaklaşmıştır. Yan komşusunu tanımayan ya da selam vermeye çekinen genç dünyanın öteki ucundaki ülkelerin müzik, yemek ve giyim kuşam biçimlerini bilmekte ve örnek almaktadır. Farklı kültürleri, değerleri ve inançları tanımaya, aynı şekilde farklı insanlarla tanışmaya, onlarla konuşmaya ve paylaşımında bulunmaya istekli iken aile ve akrabalık ilişkilerine mesafeli oldukları gözlenmektedir. Bu dönemde X ve Y kuşaklarının referans kaynakları olan aile, akraba, mahalle, din, toplum vb. yerini internet, mobil teknoloji, popüler kültür almaya başladığından dolayı kuşaklar arası çatışmada artmıştır (Duman M. Z., 2019).

Z Kuşağını anlamak adlı kitabında yazar Evrim Kuran Ankara, İzmir ve İstanbul illerinde eş zamanlı olarak düşük sosyoekonomik statülü ailelere mensup 1507 Z kuşağı ile yüz yüze görüşmeler yapıldığını, orta, yüksek statülü ailelere mensup 1257 gence de anketle ulaşıldığını belirtir. Yazar, bu araştırma sonucunda Z kuşağını Anlamak kitabında, 2000-2006 doğumlu, farklı ekonomik seviyelerdeki Z kuşağı gençlerinin, sosyal medya kültürlerinden, hobilerine, okuma alışkanlıklarına, müzik beğenilerine, spor alışkanlıklarına, marka tercihlerine, rol modellerine, meslek planlarına, sorunlarla baş etme biçimlerine kadar pek çok konuda elde ettiği bilgilere yer verir. Kısaca değinmek gerekirse bu araştırma sonuçlarına göre her iki sosyoekonomik seviyeye mensup gençlerde müzik önemlidir. Düşük gelirli ailelerde yetişen Z kuşağı sorunlarla baş etmede şiddet eğilimli iken yüksek gelirli ailelerde yetişen Z kuşağı yardım isteme yoluna gitmektedir. Türkiye’de yaşamak noktasında her iki grubunda olumsuz görüşleri vardır. Sosyal adalete önem verirler. Arka mahalle Z kuşağının rol modeli çoğunlukla aile iken, yüksek gelir grubu için aile ikinci sırada gelir. Düşük gelirli ailelerde meslek seçimi zengin, ünlü ve güçlü olma merkezinde değişirken yüksek gelirli ailelerde kalıcı işler yapma, insanlara faydalı olma ön plandadır. Sosyal medya içeriklerinde sahiciliği tercih ettiklerini, TikTok uygulamaları ile yapılan özensiz videoların öteki mahalle mensupları tarafından seküler dünyaya “biz de buradayız” mesajını verdiğini ifade eder. Z kuşağının kitap okuma alışkanlıklarının

düşük olmasını ülkenin geneline oranla kıyaslandığında kaçınılmaz bir sonuç olduğunu söyler (Kuran, 2019).

1.2. Kuşak Çatışmasının Nedenleri

Kuşak çatışması ailenin huzur ve güvenini bozan en önemli nedenlerin başındadır. Dinin kutsallaştığı aile içinde yetişen bireyler ilk din eğitimini yine aileden almaktadır. Bu süreçte yaşanan iletişim sıkıntıları gençlerin dini duygu ve eğitimlerine de zarar vermektedir. Yeni nesli eski dönemlerin şartlarına göre değerlendirerek onlar hakkında olumsuz yargılarda bulunmak gençlerle iletişimde yanlış bir tavır olduğu muhakkaktır. Jean M. Twenge "Ben" Nesli kitabında şöyle der: "Gençlerden, geçmiş nesillerin kişilik tarzlarını ve davranış biçimlerini benimsemelerini istemek, yetişkin bir Amerikalıya, "Çinli ol!" demek gibidir." (Twenge, 2009) Nesillerle iletişimimizde odak noktamız 'onları kendi standartlarımıza ve değerlerimize nasıl uydururuz' olmamalıdır. Diğer insanları kendi düşünce tarzları ve yaşam biçimleri ile kabul etmeyi öğrenmeliyiz. Çatışmanın oluşumunu tek yönlü olarak dile getirmek pek doğru olmayacaktır. Kuşak çatışmasının sorumlusu çocuktur ya da kuşak çatışmasının sorumlusu ebeveynidir demek gibi bir şansımız mevcut değildir. Her ne kadar aralarında vuku bulan bir durum söz konusu ise de ebeveyn tarafından çocuk, çocuk tarafından ebeveyn suçludur (Günçay, 2018). Peki, Kuşak çatışmalarının başlıca nedenleri nelerdir:

1.2.1. Ön yargılar

Her iki kuşağın birbirlerine önyargılarla yaklaşması, uzlaşmayı engelleyen, çatışmayı körükleyen en önemli nedenlerden biridir. Yetişkinlerin, gençler hakkında besledikleri yerleşik önyargılardan bazıları şunlardır: *"... gençler sorumsuzdur, hiçbir idealleri yoktur. Her şeyi bildiklerini sanırlar, durmadan ukalalık ederler. Bencildirler, özveri duygusundan yoksundurlar. Büyüklere saygı göstermezler, onların deneyimlerinden yararlanmaya çalışmazlar. Her şeye karşı çıkarlar, dik kafalı ve inatçıdırlar..."*

Gençler ise tarih boyunca yaşlı kuşakları hep *"tutucu, geri kafalı, uyuşuk bencil, korkak, çıkarlarına ve rahatlarına düşkün, iki yüzlü buyurgan"* olarak damgalamışlardır. Görüldüğü gibi gençlerle, yaşlı kuşakların yargıları farklı ama önyargılı tutumları ortaktır. Bu yargıların bir kısmı, bir dereceye kadar gerçekleri yansıtsa da sadece olumsuz nitelikleri vurguladığı, abartıldığı ve genelleştirildiği için iki kuşağın birbirine bu tutumla yaklaşması çatışmanın temel nedenlerinden biri olur.

1.2.2. Toplumsal Değişmeler

Kuşak çatışması toplumsal değişme sürecinde doğal bir olay olarak görülmekle birlikte, ülkemiz gibi hızla değişen toplumlarda daha belirgindir. Teknolojik gelişmelerin yaşam biçimimizde yarattığı değişimler, boş zamanların artışı, kentleşme, artan toplumsal hareketlilik, makineleşme; bilgi patlaması, kültürlerarası alışverişin hızlanması gibi gelişmelere bağlı olarak toplumsal değişme süreci içinde kuşakların farklı biçimde toplumsallaşması, çatışmanın temel nedenlerinden biridir. Çünkü toplumsal değişmelerle birlikte inançlarda, değerlerde, düşünce biçiminde değişimler oluşmakta, yaşlı kuşak benimsediği değerlere sarılırken, genç kuşağın yeni değerlere açık olması ve yavaşması çatışmayı hazırlamaktadır. Bu ortamda eğer her iki taraf da kendi değer ve inançlarını mutlak doğru olarak görüyor, hoşgörülü ve esnek bir tutumu benimseyemiyorsa çatışma kaçınılmazdır.

1.2.3. Ergenlik Dönemi Özellikleri

Kuşak çatışmasını incelerken ergenlik ya da gençlik döneminin özelliklerini de dikkate almak gereklidir. Çünkü sorunu kaçınılmaz ya da aşılmaz hale getiren neden, bu dönemin özelliklerinden kaynaklanır. Gençlik "biyolojik, psikolojik ve toplumsal yönlerden bir gelişme ve olgunlaşma çağı" olarak tanımlanır. Bu çağ, çocukluk ile yetişkinlik arasında bir geçiş dönemidir. Ancak bu, oldukça zorlu bir geçiştir. Bir fırtına, baskı ve kargaşalık içinde yaşanan bu dönemde, hızlı fiziksel ve fizyolojik değişimler, büyüme olguları ve cinsel değişimlerin ergenin kişiliğindeki psikolojik

yankıları, yetişkinlerden alınan çelişkili mesajlar bu dönemi sorunsal hale getirir. Gencin bu dönemde kişiliğini yeniden kurması ve kendi benliğini bulması gereklidir. Bunu gerçekleştirmek için ana-babanın duygu, düşünce ve davranışlarına karşı çıkar. Kendini kabul ettirmek ve kendi kendini yöneltmek ister.

1.2.4. Yüksek Beklentiler

Gençlerdeki başkaldırma eğilimi doğal ve evrensel bir eğilim ise de varacağı boyutları anne-babanın tutumu ve toplumsal koşullar belirler. Anne-baba genellikle gençlerdeki değişimlerin kabul etmek istemezler. Bunun nedeni onları kızdıran değişimlerin kendisi değil, anlamıdır. Çünkü gencin her değişimi özgürlüğüne doğru bir adımdır, ana-babasının iradesine bağlı kalmadan kendi yaşam biçimini seçebileceğinin kanıtıdır. Böylece ana-baba, çocukları tarafından yavaş yavaş terkedildiklerini hissederler. Bu duruma gösterdikleri tepki çatışmanın en önemli kaynaklarından birini oluşturur. Özellikle ülkemizde, toplumsal koşullara bağlı olarak, çocuk, anne-baba için geleceğe ilişkin bir güvence olarak görülmektedir. Çocuğun değeri, ekonomik ve sosyal güvence olma niteliğine dayanır. Ana-baba çocuklarının, yaşlılık dönemlerinde kendilerine bakma umut ve beklentisini taşır (Yeşilyaprak, 1989).

Genel nedenlerden özel nedenlere gelindiğinde gencin ailesinin beklentisini karşılayamaması olduğu görülür. Yapılan araştırmalarda gençlerin;

1-Özgürlüklerinin kısıtlanmasında

2-Hayatında yapacağı seçimlerine karışılmasında (eş seçimi, arkadaş seçimi, kıyafet seçimi)

3-Okul ve ders çalışma sorunsalında

4-Eğlence anlayışlarında

5-Ebeveynlerin genç üzerinde beklentilerinin yüksek olmasında

6-Kıyaslanma yapılmasında

7-Toplum içerisinde rencide edilmesinde

8-Dini konularda yaşanan anlaşmazlıklar gibi konularda aileleri ile problem yaşadıklarını görmekteyiz (Günçay, 2018).

2.1. Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Gençlerle İlişkiler

Kur'an-Kerim'de ailenin temelinde sevgi ve şefkatin olduğu belirtilir. "İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda sevgi ve rahmet var etmesi, O'nun varlığının delillerindedir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır" (Rum, 30: 21). Mutlu ve huzurlu bir aile için Kur'an-ı Kerim aile içinde istişare ve karşılıklı rızanın gösterilmesini tavsiye eder. Ailede sağlıklı bir iletişim için görüşlere saygı önemlidir. Yine ailede kendileriyle ilgili konularda çocukların görüşlerini almak da gereklidir. Bu çocukların ailede kendilerini değerli hissetmeleri ve özgüvenlerinin gelişmesi için önemlidir (Kaya, 2019) Nitekim Hz. İbrahim, rüyasında Hz. İsmail'i kurban ettiğini görmüş, bunun vahye dayalı bir emir olduğunu bildiği halde emr-i vaki yapmamış, Hz. İsmail'in fikrini almıştır: "Çocuk, babasıyla beraber iş güç tutacak yaşa gelince babası ona, "Yavrucuğum" dedi, "Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm; düşün bakalım sen bu işe ne diyeceksin?" Dedi ki: "Babacığım! Sana buyurulanı yap; inşallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın." (Saffat, 37: 102).

Ailedeki diğer önemli konulardan biri de ilişkilerde nezaket, davranışlardaki nezakettir. Nezaket ve zarafetin hâkim olduğu ailede, gönül kırgınlıkları, incinme ve küskünlük gibi olumsuzluklar en aza indirgenir (Kaya, 2019). Yukarıdaki ayette Hz. İbrahim'in hitabındaki nezaket dikkat çekicidir. Aynı tutumu Hz. Lokman'ın öğütlerinde de görmek mümkündür: "Lokmân oğluna öğüt verirken ona şöyle dedi: "Sevgili oğlum! Allah'a ortak koşma; çünkü O'na ortak koşmak kesinlikle çok büyük bir haksızlıktır."(Lokman, 31: 13)

Ailede yaşanan kuşak çatışmalarını engellemek için Kur'an-ı Kerim'de adı geçen Hz. İbrahim ve Hz. Lokman gibi ebeveynlerin çocukları ile ilişkisi günümüze ışık tutmaktadır. Aynı zamanda gençlerin yoğun bir duygu değişimi yaşadığını bilen rahmet Peygamberi onlarla ilişkilerinde bu durumu dikkate alır, onlara karşı son derece makul ve mutedil davranırdı. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu sıcak ve samimi ilgisi, nebevi eğitim ve öğretimi sayesinde genç sahabiler, canlarını, mallarını, ailelerini, varlarını yoklarını Allah yolunda feda edecek kıvama gelmişlerdir (Öztürk, Rahmet Peygamberinin Gençlerle İlişkisi, 2018). Gençlerle olan iletişimimizde Kur'an'daki örnekleri ve Efendimiz (s.a.v.)'in sünnetini model alırsak gün geçtikçe artan kuşak çatışmalarının azalacağı kanaatindeyiz.

2.2. Ergenlere yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Ergenlik ile birçok ruhsal problemin ortaya çıkması muhtemel gözükmektedir. Depresyon, anksiyete, bencillik, saygı eksikliği, saldırganlık, bağımlılık ve intihar bu problemlerin en yaygın olanlarıdır. Gençler arasında bu problemlere yol açan risk faktörleri arasında manevi eksiklikler önemli sıradadır. Dinin ve dindarlığın psikoterapötik bir etki oluşturacağı mümkün görülmüştür. Rew ve Wong'un (2006), 1998-2003 yılları arasında yaptıkları "dindarlık ve maneviyatın ergen sağlığı, tutum ve davranışları üzerindeki etkisi"ni araştırdıkları 43 ayrı çalışmadan buldukları sonuçların yüzde 84'ünde dindarlık ve maneviyatın ergenlerin sağlık durumları ve bu durumun onların tutum ve davranışları üzerinde olumlu etkilerinin mevcut olduğunu bulmuşlardır. O. Gürsu, "ergenlik döneminde psikolojik sağlık ve dindarlık ilişkisi" ni incelediği araştırmasında, çeşitli ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören 1009 öğrencinin değerlendirilmesinde, dindarlık düzeyi puanlarında yükselme ile ters orantılı olarak psikolojik sağlığın alt ölçekleri olan depresyon, anksiyete, olumsuz benlik, somatizasyon, hostilite puanları da anlamlı bir düşüş gözlenmiştir. Araştırma sonucuyla ergenlerde dini tutuma sahip olmanın, söz konusu rahatsızlıkları engelleyici bir rolünün olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Memiş, 2018). Bu durumda teknoloji bağımlısı Z kuşağı özelinde aile içinde yaşanan kuşak çatışmalarının nedenlerini bilerek ve bu durumu dikkate alarak yapılacak Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmetleri önem arz etmektedir.

Manevi danışmanın tüm muhatap grubu için dikkat etmesi gerekenler şöyle sıralanmıştır (Aile ve Dini rehberlik Merkezlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri):

- Gönüllülük ve gizlilik üzerine çalışma
- Farklılıklara saygı duyma
- Tarafsız ve objektif olma
- Aktif dinleme ve empati yapma
- Danışanı olduğu gibi kabul etme
- Açıklama, yorumlama, tekrar özetleme
- Dini esaslardan yararlanma
- Aile danışmanlığı ve rehberliği alanında bilgi sahibi olma
- Etkili iletişim bilgi ve becerisi kazanmış olma
- Muhatabı tanımada yeterli olma
- Nitelikli kişiliğe sahip olma

Bu genel başlıklara dikkat eden ve görevinin sadece dini bilgilendirme olmadığını bilen Manevi Danışman ergen ve çocuklarla olan görüşmelerinde etik ilke ve kurallara dikkat etmelidir. Gençlerin bilişsel, duygusal ve gelişim dönemlerini göz önünde bulundurarak sorular sormalıdır. Gençlerin özgür iradesinin tanınması ve korunması çok önemlidir. Genç dilediği zaman görüşmeyi sonlandırma hakkına sahiptir. Gençlerin dini kültürel arka planını göz önünde bulundurarak danışman kendi

doğrularını gence dikte etmemelidir. İntihar, cinsel taciz gibi durumlar haricinde görüşme içinde konuşulanlar gizlilik ilkesi nedeniyle aileyle paylaşılmamalıdır.

Z kuşağı ergenlerinin teknolojiyi iyi kullanması ve pandemi koşullarının getirdiği hassasiyetler nedeniyle “**çevrim içi manevi danışmanlık**” uygulamasına da geçilebilir. Günümüz koşullarında teknolojinin yaygınlaşması, uygun teknolojik alt yapıların gelişmesi ve pandemi koşullarının dijitalleşme sürecini hızlandırması ile pek çok sahada çevrim içi uygulamalar yaygınlaşmaktadır. Gençler başta olmak üzere tüm MDR hizmetlerinde daha sürdürülebilir görüşmeler için çevrim içi manevi danışmanlık yöntemi uygulanabilir. Doç. Dr. Şevki Işıklı'nın dijital çağın ruhsal danışmanları çevrim içi terapi ve manevi danışmanlık uygulamaları adlı kitabında “Çevrim içi, teknoloji bağımlılarına özel fırsatlar sunan kısıtlı ve sınırlı bir dünya olamaz... Teknoloji bağımlılığı, gerçekliğin sanallaşması, sanal şiddet, ekran başında geçirilen sürenin artması, göze hitap eden bir dünyanın inşa edilişi ve en önemlisi de insanın kullanıcıya dönüşümü, çevrim içinin ruhsallığının tasvir edilmesini ve çevrim içinde belki de bir ruhsallığın inşa edilmesini zorunlu kılmaktadır.” demektedir (Işıklı, 2020). Çevrim içi Manevi Danışmanlık Uygulamaları: Avantaj ve Dezavantajlar adlı yüksek lisans tezinde Halil İbrahim İşbilici Batıdaki online manevi danışmanlık uygulamaları hakkında bilgi vermiş ve analizler yapmıştır (İşbilici, 2020).

2.3. Kuşak Çatışması Yaşayan Ailelere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Önemi

Modernite kavramı ile gelenekler sorgulanmış, genellikle akıl dışı, dogmatik ve cehalet olarak tanımlanmıştır. Bazı modernistlere göre tümüyle irrasyonel ve önyargılardan oluşan gelenek(ler) bir toplumun geri kalmasının temel nedenidir. Dolayısıyla modern zamanların felsefi düşünce sistemlerinin hedefinde geleneğin otoritesinin kırılması ve geleneksel kurumların yok edilmesi düşüncesi olduğu söylenebilir. Nitekim Fransız Devrimi bu düşüncenin somut bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Devrim monarşiyi geleneğin temsilcisi yani *ancien regime* olarak gördüğü için devirmeye çalışmış ve başarılı da olmuştur (Duman, 2021).

Modernizm ve sonrasında yaşanan zihniyet dönüşümü ailelerin ayakta durmasını olumsuz yönde etkilemiştir. Ailenin geleneksel fonksiyonlarının azalması veya değişmesi aile içi ilişkilerin de değişmesine yol açmıştır. Günümüzde özellikle genç kuşağın teknolojiyle haşır neşir olması, hem eski kuşakların yaşam biçimlerinden uzaklaşmalarına hem de toplumun ve ailenin ahlaki ve dini değerlerine karşı daha mesafeli durmalarına neden olmuştur. Zaman ve mekân değişse de bireyin ve toplumun aileye olan ihtiyacı asla değişmeyecektir. Bir Müslümanın yaşanan bu değişimin farkında olması gerekir. Öte taraftan Kuran ve sünnetin aileye yönelik ilkelerinden ödün vermeyecek şekilde yaşaması gerekmektedir.

Kuşak Çatışmaları insanlığın kadim bir sorunudur. MÖ 4000 ve 2000 yılları arasında yaşayan Sümerler çivi yazılarında, “Şu gençliğin hali ne olacak?” diye yakınmışlardır. Sokrates de M.Ö. 350’de “Bugünlerde gençler kontrolden çıktı. Kaba bir şekilde yemek yiyorlar, yetişkinlere karşı saygısızlar, ebeveynlerine karşı çıkıyorlar ve öğretmenlerini sinirlendiriyorlar.” der (Kuran, 2019). Kuşaklar arası çatışma toplumlarda yerleşmiş eski alışkanlıkların zaman içinde meydana gelen değişikliklere uyum sağlama sürecinde her nesilde görülen doğal bir seyirdir. Ancak özellikle son yıllarda aile sosyologları kuşaklar arası çatışmaların gün geçtikçe arttığını, aile içi iletişimsizliğe bazen de şiddete varan sorunlara yol açtığını belirtmektedirler.

Toplumun temel taşı olan aile içinde yaşanan bazı gerginlikler aynı zamanda varoluşsal bir krizin de göstergesidir. Bu kriz çoğunlukla kuşak çatışmalarından kaynaklanmaktadır. Aile içinde düşünce boyutundaki kopukluklar duygusal bağları da zedelemektedir. Din, kültür ve değerlerin ilk aktarıcısı olan aile kurumuna gelen zarar şüphesiz topluma gelen zarar demektir. Çoğunlukla aile içinde yaşandığı için dışarıya yansıtılmayan bu sorun toplumda sessiz ve derinden bir yara oluşturmaktadır.

Hızla değişen dünyanın teknolojik koşulları içinde dünyaya gelen Z Kuşağı, geleneksel aile ilişkilerinden yerine küresel dünyanın ve kitle kültürünün etkisinde yetiştiği ve farklı kuşaklarla aynı evde yaşadığı için gerek toplum gerekse aile içinde iletişimsizlik ve anlaşmazlık başta olmak üzere birçok sorun yaşayabilmektedir. Kuşak çatışmalarının görüldüğü ailelerde farklı dini görüş ve yaşam

biçimleri olabilmektedir. Örneğin, anne veya baba dini ibadetleri ile meşgul olup çocuklarda aynı hassasiyet olmadığı takdirde çatışmalar yaşanabilir. Aile büyükleri gençleri yeterince dindar olmamakla suçlayabilir. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmetiyle aile üyelerinin istek, ihtiyaç ve endişeleri ifade edilerek daha sağlıklı yol almalarına destek olunabilir.

Manevi danışmanların gençlerin öncelikle hangi konularda aileleri ile anlaşmazlık yaşadıklarını tespit etmesi gerekir. M. Zeki Duman günümüz toplumunda aile içi ilişkilerde yaşanan değişimi, özellikle 2000 yılından sonra doğan ve literatürde Z Kuşağı olarak adlandırılan gençlerin aile kavramına ve kurumuna ilişkin düşüncelerini öğrenmek ve ailede gerek ebeveyniyle gerekse diğer aile üyeleriyle kuşak farklılığından dolayı yaşadıkları sorunları ortaya koymak amacıyla yaptığı çalışmasında 8 erkek ve 8 kadın olmak üzere toplamda 16 fakülteden 16 öğrenciyle görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler neticesinde aşağıdaki tablo verilerine ulaşmıştır. Z Kuşağının genelde aile kurumu özelde de kendi ailesi hakkındaki düşüncelerini ortaya koyan bu tablo, bize üzerinde düşünmemizi gerektiren bazı önemli ipuçları/veriler de vermektedir (Duman,2021).

	Anlaşmazlık Konuları	Nadiren	Bazen	Sıkça	Her Zaman	Hiçbir Zaman
1	Okul ve eğitimle ilgili konularda	1	3	4	8	-
2	Arkadaş seçimi konusunda	4	3	4	3	2
3	Siyasi ve ideolojik konularda	3	2	1	2	6
4	Dini inanç ve ibadetler konusunda	6	2	1	3	3
5	Evlilik ve eş seçimi konusunda	3	1	2	1	6
6	Karşıt cinsle arkadaşlık etme konusunda	3	1	5	6	1
7	Kılık kıyafet seçimi konusunda	2	2	3	7	1
8	Meslek seçimi konusunda	2	2	4	2	3
9	Akrabalık ilişkileri konusunda	4	-	4	7	1
10	Baş zamanı değerlendirme konusunda	6	3	2	3	1
11	Para harcama, harçlık ve tüketim konularında	1	2	2	9	2
12	Aile işlerinde yardımcı ol(a)mama konusunda	2	2	5	5	2
13	Aile içinde iletişim ve diyalog kuramama konusunda	1	4	8	2	2
14	Aile bütçesine katkı sunma ve iş bul(ama)ma konusunda	3	4	2	2	4
15	Aile içi şiddetten kaynaklı sorunlar konusunda	1	4	3	5	3
16	Aile ile ilgili sorunlara karşı kayıtsızlık konusunda	2	3	5	4	2
17	Aile değerlerine ve büyüklere saygı konularında	1	1	2	10	2

Yine Tümer Ulus 2020 yılında “Kuşaklararası Çatışma Bağlamında Gençlerin Yaşlılara Eleştirel Bakışı: Bir Örneklem, Sorunlar ve Çözüm Önerileri” adlı çalışmasını lise mezunu, yaşları 17-22 arasında değişen, ülkenin farklı bölgelerinden yüksek öğrenim amacıyla İstanbul’a gelmiş, üç farklı bölümde okuyan bir grup öğrenci ile yapmıştır. Araştırma bulgularına göre öğrencilerin, cevaplarında ortaya koydukları yaklaşımlar, üç grup altına dahil edilebilecek özellikler taşımaktadır:

İlk grupta, gençlerin yaşlılarla aralarında bir kuşak farkı ve çatışması olduğunu dile getiren cevaplar yer almaktadır. İkinci grupta toplanabilecek cevaplar ise, gençlerin yaşlılarda sevmedikleri davranışlar hakkında sert, dışlayıcı, hatta aşağılayıcı ve kimi zaman da düşmanca bir tutum ortaya koymaktadır. Çok az sayıda öğrenciden oluşan üçüncü grupta ise, öğrencilerin, şikâyet ettikleri yaşlı özelliklerine bir ölçüde empati ve anlayışla yaklaşma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu öğrencilerin cevaplarında daha olumlu ve yapıcı bir bakış açısı görülmektedir (Ulus, 2020).

İslam dini fitrat dinidir. Bu, insanın yaratılış özelliklerine uygun emir ve yasaklar tayin etmesi anlamına gelmektedir. Fitratına uygun düşmeyen hiçbir şey beklenilmez insanoğlundan. Bedenine uygun olduğu kadar ruhsalına uygun olanlarda gözetilir. Böylelikle Kur’ an ve sünnet aracılığıyla insan psikolojisine zarar veren her konuya dikkat çekilir. Bireyin psikolojik sağlığına nelerin iyi geleceği anlatılarak, daima gelişen ve kâmil bir insan olmanın metotları özenle açıklanır. Sadece anlatma ve açıklama yoktur. Ayrıca emirleri yerine getirmenin karşılığı olarak cennetle müjdelenin, yasaklar çiğnendiğinde cehennemle korkutulur. Böylelikle istenilen davranışların yerleştirilmesi kolaylaştırılmış olunur (Şirin, 2013).

Hayatın her alanını kuşatan İslamiyet, psikoterapötik danışmanlığı alakadar eden hususları da ele almıştır. Manevi danışmanların danışanlarının problemlerini anlama ve onları çözüme kavuşturma konusunda İslamiyet çok sayıda kaynak ve o kaynaklardan beslenen yöntem ve teknikleri barındırmaktadır.

Bu bilgilerden hareketle kuşak çatışması sorununun çözümüne katkı sağlayabilecek değerlendirme ve öneriler düşünülürken, en başta ele alınması gereken faktörlerden biri “aile ortamı” olarak ortaya çıkmaktadır. Aile ortamında bilgi ve farkındalık kazanma konusu ciddiyetle ele alınmalıdır. Çocuğun içinde yetiştiği aile ortamındaki tutum ve davranışlar, gencin yaşlılara karşı daha sonraki tutumunun belirlenmesinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Ailelere yönelik yapılacak bilinçli bir Manevi Danışmanlık Hizmeti farklı kuşaklardan oluşan aileler içindeki iletişimsizlikleri çözerek gençler ve ebeveynleri arasında köprü olacaktır.

2.4. Dini Konularda Ailede Yaşanan Çatışmalara Neden Olan Durumlar

Ergenlik fizyolojik ve psikolojik değişikliklerin yaşandığı çocuklukla yetişkinlik arasında kalan bir geçiş dönemidir. Ergen bu dönemde yaşamın anlamı üzerine düşünme ve bir anlam bulma çabasına girer. Bu dönemde birtakım dini şüphe ve çatışmalar oluşabilir. Bu şüpheleri etkileyen faktörler; bağımsızlık duygusunun oluşumuyla her türlü otoriteyi reddetme eğilimi, cinsel gelişimin hızlanması ve bu doğrultuda dini kuralları kabul etmeme isteği, hayatın boş ve anlamsız olduğu düşüncesinin etkili oluşu, dini sosyalleşmenin yetersizliği, bilimsel teorilerle dini inançlar arasında çelişkiler olduğu düşüncesi, dindarların ve din adamlarının onaylanmayan bazı tutumları, dini konularla ilgili bilgi eksiklikleridir (Aile ve Dini Rehberlik Merkezlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri, 2020).

Bağımsızlık ve ayrışmayı temsil eden ergenlik döneminin zorlukları içinde olan birey aynı zamanda teknoloji çağında doğan Z kuşağının çatışmalarını da yaşamaktadır. Bugünün kimlik bunalımlarını yaşayan ergenleri artık oluşturdukları sanal kimliklerle toplumda kabul görmeyi beklemektedirler. Kuşaklar arası iletişim performansını artırması beklenen teknoloji kullanımının, paradoksal biçimde iletişimsizliği arttırdığı ortadadır (Babacan, 2019). Z kuşağı ergenleri gün geçtikçe yalnızlaşmaktadır. Bireyselci tutumları ve teknoloji kullanımları sıklıkla eleştirilen ergenlerin kaygı ve endişeleri artarken, aile ve toplumsal değerlere karşı hassasiyetleri azalmaktadır. Teknoloji sayesinde “Ben kimim?”, “Neden varım?” gibi sorulara yanıt verecek olumlu ya da olumsuz pek çok akımla karşı karşıya kalmaktadırlar. Cinsel kimliklerini oluştururken ‘cinsiyetsizlik’ denilen din ve ahlak dışı akımlardan etkilenmektedirler. Dünya değerleri araştırmasına göre genç nesiller geleneksel nesillere nazaran eşcinsellere ve evlilik dışı ilişkilere karşı çok daha fazla liberal görüşler beslemektedirler (Aydın, 2020).

Z Kuşağı ve Din adlı yüksek lisans çalışmasında Nida Aydın, ailelerin dindarlık pratiklerinin gençlerin dindarlık pratiklerini şekillendirdiğini ifade etmiş, gençlerin inanış ve ibadet biçimlerinin ailelerinden yer yer farklılaştığını belirtmiştir. Gençler genellikle dindarlığın bilgi boyutunda, aldıkları eğitimler ve araştırmaları neticesinde, ailelerinden daha bilinçli olduklarını belirtse de dindarlığın pratik boyutunda ebeveynlerine kıyasla daha zayıf kaldıklarının altını çizmişlerdir. Bunun yanı sıra, ebeveynlerle yapılan kıyaslarda bireyselleşme, liberalleşme, özgürlüğe verilen önem ve dindarlığın sınırlarını mantığa dayandırma gibi hususlar ön plana çıkmıştır (Aydın, 2020)

Araştırmacı yazar Shelina Janmohamed M Nesli Yeni Müslüman Gençlik adlı kitabında “modernlikle geleneği, kültürel olanla dini olanı harmanlayan bir Müslüman Z kuşağından bahsetmektedir. Yazara göre dini kimliği ile gurur duyan, dinlediği müzikten giydiği kıyafete, yediği gıdaya kadar her yönüyle Müslüman kimliğini ön plana koyan bu genç kuşak, dini uygulamaların sorgusuzca kabulünden hoşnut olmamaktadır. M Nesli bu yönüyle kendi inanç ve eylemlerinin önceki nesilden daha güçlü ve sağlam olduğunu ifade etmektedir (Janmohamed, 2018).

Şüphesiz araştıran ve eğitimin önemine inanan genç bir nesil bilgiyi olduğu gibi kabul etmeyecek, kişilerin bireysel üstünlüğüne inanan ve liyakate dayanan bir anlayışı benimseyecektir. Müslüman genç kuşak üyeleri diğerlerinin yaptığı ya da daha önce yapılmış şeyleri “körü körüne takip” etmekten kaçınacak, önceki kuşaklara nazaran bilgiye kadın erkek, sosyoekonomik koşullar farketmeksizin daha

çabuk ulaşan gençler, İslam'ın öğretileri ile ilgili de daha derin bilgilere sahip olabilecektir. Kuşak çatışmalarının bir nedeni de genç neslin, ebeveynlerini dini anlamamakla ve ya doğru uygulamamakla suçlamaları olabilir (Janmohamed,2018). Kuşak çatışmalarına bir de bu açıdan bakmak gereklidir.

Bütün bu şartlar ve baskılar altında diğer kuşaklardan ayrılan Z kuşağının, sevgi ve güven esasına dayanan bir ailede yetişmesi kuşak çatışmalarının olumsuz etkilerini azaltacaktır. Z kuşağı ve Din adlı araştırmasında Nida Aydın gençlerle yaptığı görüşmeler sonucunda bu kuşağın gençlerinin, telkinlerden ziyade hareketleri örnek almakta ve taklit etmekte olduğunu tespit etmiştir. Ailenin, gençlerin dini kimliklerinin oluşmasındaki etkilerinden bahsederken; örnek teşkil etmelerinin önemi kadar, gençlerle iletişimleri esnasındaki ifade biçimleri de ehemmiyet arz etmektedir. Z Kuşağı gençleri, ebeveynlerinden hayatlarının her alanında olduğu gibi din eğitimlerinde de baskıdan uzak, toleranslı bir dil kullanmalarını beklemektedirler (Aydın, 2020). Nitekim Sevgili Peygamberimiz'e bırakalım: “Küçüklerimize şefkat, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.” buyurmuştur.

Araştırmanın Amacı

Gençlik, dindarlık ve manevi iyi oluş ile ilgili ülkemizdeki çalışmaların çoğunlukla ergenler üzerinde yapıldığı gözlemlenmiştir. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Z kuşağı ile ilgili çalışmalar ise 2014 yılında başlamış olup çoğunlukla sosyo-ekonomik açıdan yapılan değerlendirmelerdir.

Hayatın değişerek artan sorunları karşısında her kuşak gibi mutluluğu ve yaşamın anlamını bulma mücadelesi veren Z kuşağının manevi iyi oluşa ihtiyacı vardır. Genelde gençlik araştırmalarına özelde Z kuşağı ile ilgili literatüre katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada temel amaç, aile içinde meydana gelen kuşak çatışmalarını, dini konular ve geleneğe bağlılık sonucu meydana gelen çatışmalar bağlamında ele alarak ergen çocukları olan ailelere yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmetlerine katkı sunmaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma verileri nitel yöntemlerden döküman analiziyle elde edilerek toplanmıştır. Döküman incelemesi, araştırılacak olay, olgular hakkında, bilgi içeren yazılı materyalleri kapsamaktadır. Çalışmanın verileri tarama, döküman analizi, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli dökümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Kuşak olgusu, kuşak çatışmaları ve nedenleri, Kur'an ve sünnete göre gençlerle ilişkiler Google arama motoru aracılığıyla taranmış, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) lisansüstü tez veri tabanı ile ulaşılan makale ve tezler, ulusal ve uluslararası dergilerde konu ile ilgili çalışmalar incelenmiştir.

Bu araştırmaların neticesinde kuşaklar konusunu ilk kez inceleyen K. Mannheim'ın “The Problem of Generations/Kuşakların Problemleri” adlı çalışması, Amerika gençliğini inceleyen Jean M. Twenge'in i- Nesli ve Ben Nesli kitapları, aile ve kuşak çatışmalarına dair M. Zeki Duman'ın “Kuşak Çatışması X ve Z kuşağı üzerine sosyolojik bir çalışma” adlı kitabı, Z kuşağının din algısını anlamak için Nida Aydın'ın “Z kuşağı ve Din” adlı yüksek lisans tezi, ve aileler için sunulan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri hakkında DİB yayınlarından “Aile ve Dini Rehberlik Merkezlerinde Manevi danışmanlık ve Rehberlik” kitabı, çalışmada yararlanılan başlıca eserlerden olmuştur.

Kuşak kavramı hakkında Auguste Comte, Karl Mannheim gibi pek çok düşünür çalışmalar yapmıştır (Duman ve Akosman, 2022). Son yıllarda kuşaklar ile ilgili araştırmaların başında Jean M. Twenge'in çalışması dikkat çekmektedir. Yazarın i-Nesli ve Ben Nesli isimli kitapları Z Kuşağıyla ilgili olduğu için bu araştırmaya rehberlik eden eserlerdendir.

Yapılan literatür taraması sonucunda Türkiye'de kuşaklar ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunlukla sosyo-ekonomik veya sosyo-kültürel çerçevede ele alındığı gözlemlenmiştir. Kuşakları ve kuşak çatışmalarını aile, din ve değerler çerçevesinde inceleyen çalışma sayısı oldukça azdır.

Yeni neslin aile algısını merkeze alarak yaptığı çalışmalarla alana katkı sağlayan araştırmacıların başında M. Zeki Duman gelmektedir. Duman'ın 2019 yılında “Kuşak Çatışması X ve Z Kuşağı

‘‘Üzerine Sosyolojik Bir alışma’’ başlıklı kitabı araştırmamızın temel kaynakları arasında yer alır. Aynı yazarın Bengöl Güngörmez Akosman ile 2022 yılında basılan Gençlik Din ve Değerler ‘Z kuşağı Örneği’ adlı kitabında yer verdiği araştırma Z kuşağının din algısını merceğe almıştır. Bu eserde özellikle 2000 ve sonrasında dünyaya gelen bireylerin, gelişen ve dönüşen bir ölke olan Türkiye’de, dini yaşama dair inanç ve tutumlarının geçirdiği dönüşüm ve bunda etkili olan toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel unsurlar ele alınmıştır.

Z kuşağı ile ilgili yapılmış çalışmalardan bir diğeri, gençlerin ve özellikle de genç kadınların toplumsal ve dini anlamda eğilimlerini çalışmalarının merkezine alan araştırmacı yazar Shelina Janmohamed’in Müslüman Z kuşağı hakkında kaleme aldığı ‘M Nesli’ adlı eseridir. Bu eser dünya çapında yaşayan tüm Müslüman gençler hakkında tespitler içeren alanında tek sayılabilecek kapsamlı bir çalışmadır.

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakóltesi araştırma görevlisi Sevede Günçay Journal of Analytic Divinity dergisinde yayımlanmış makalesi ile Kuran-ı Kerim’e göre kuşak çatışmalarını inceleyerek kuşaklara farklı bir perspektiften yaklaşmıştır. Aynı üniversitenin Din ve Toplum adlı araştırma dergisinde araştırma görevlisi Mehmet Emin Sarıkaya’nın ‘‘Bir Durum Tanımı: Üniversite Gençlięi ve Din’’ adlı çalışmasında kuşak olgusu ve dindarlık değerlendirilmiştir.

Nitel bir araştırma olarak Nida Aydın’ın ‘Z kuşağı ve Din’ adlı yüksek lisans tezi de bilhassa kendini muhafazakâr olarak tanımlayan Z kuşağı gençleri hakkında alana katkı sağlamaktadır.

Z kuşağı ergenlerinin teknolojiyi iyi kullanması ve pandemi koşullarının getirdiği hassasiyetler nedeniyle ‘‘çevrim içi manevi danışmanlık’’ uygulamasından bahseden Doç. Dr. şevki Işıklı’nın Dijital ağın Ruhsal Danışmanları Çevrim içi Terapi ve Manevi Danışmanlık Uygulamaları adlı kitabı da batıdaki örnek uygulamalarına yer vermesi açısından çalışmada değerlendirilen bir diğer eserdir.

Sonuç ve Öneriler

Kuşak atışmaları toplumsal değişme süreciyle doğrudan ilişkili bir durumdur. Teknolojik yenilikler günlük yaşama nüfuz ettikçe kuşaklar arası ilişkilerde kökten kopmalar yaşanmaktadır. Pandemi koşullarının dijitalleşmeyi arttırması ile dünya yeni bir döneme girmektedir. Kâğıt toplayıcılığı ile ailesinin geçimine katkıda bulunan Z kuşağı bir gencin para biriktirerek akıllı telefon almayı istediği, öteki taraftan insan görünümlü robotların dünya halkına tavsiyelerde bulunduğu bir dönemde Z kuşağı bireyleri ile ailelerin yaşama bakışı gün geçtikçe farklılaşmaktadır.

Her sosyoekonomik durumda Z kuşağının kuşak çatışmaları yaşadığı bir gerçektir. Ancak M. Zeki Duman, X ve Z kuşağı üzerine yaptığı araştırmada eğitim düzeyi düşük ailelerde çocuklardan kaynaklanan sorunların daha çok yaşandığını tespit etmiştir. Ailenin eğitilmiş ve bilinçli olması evlilik ilişkilerine ve çocuklarla olan ilişkilere olumlu yansımaktadır. Aileyi koruma altına alan İslam dini bu çağda da kuşak atışması yaşayan ailelere evrensel çözümler önermektedir. Sahabe efendilerimizin çoğunun Hz. Ömer, Hz. Ali gibi sorgulayan genç bireylerden oluşması Peygamberimizin gençlerle olan ilişkilerinin bir sonucudur. Sahabe efendilerimiz çok genç yaşta olmalarına rağmen Peygamber Efendimiz’in verdiği ciddi sorumlulukları üstlenmişlerdir. Sevgi ve güven duygusunun hâkim olduğu bir aile ve okul ortamı ile empati duyguları her iki tarafta gelişecek ve kuşak çatışmalarının olumsuz etkileri azalacaktır.

Yapılan literatür tarama çalışmasının sonucu elde edilen bilgiler ışığında ailede yaşanan kuşak çatışmalarına yönelik bazı tavsiyeler:

Ebeveynlerin Z kuşağına yönelik önyargılardan uzak durmaları gerekmektedir. Kuşak atışmalarının insanlığın en eski sorunlarından biridir. Ebeveynler her kuşağı kendi koşulları içinde düşünmeli ve empati becerilerini geliştirmelidir. ‘‘Bizim zamanımızda böyle miydi?’’ diye başlayan cümlelerin şimdiki nesille alakalı olumsuz yargılar içerdiği unutulmamalıdır.

Gençlere ev işlerinde sorumluluk verilmesi ve aileyi ilgilendiren hususlarda görüşlerinin alınması karşılıklı güven hissini arttıracaktır. Nitekim Hz. Ali gençlerle istişare edilmesini tavsiye etmiştir.

Modern ebeveynlere dayatılan mükemmeliyetçilik duygusu ile bilhassa sosyal medyada yaygınlaşan 'biricik ailelerin biricik evlatları algısı' anneliği endüstrileştirmektedir. Doğuştan sosyal medya ürünü olan çocukların gelecekte ekran başında geçirdiği sürenin fazlalığından yakınmak anlamsız olacaktır. Ebeveynler aile mahremiyetinin bilincinde olmalıdır.

Ebeveynlikle ilgili tüm alanlarda olduğu gibi iyi bir rol model olmak önemlidir. Z kuşağının ekran başında geçirdiği süreyi eleştirmeden önce kendi telefonumuzdaki günlük ekran süresine bakmak daha yerinde olacaktır.

Yaşam boyu öğrenme felsefesi ile ebeveynlerin kendi eğitimlerine verecekleri önem gençlerle iletişimlerine dinamizm sağlayacak ve kuşak çatışmalarını azaltacaktır.

Z kuşağının sosyal medya kullanımını engellemek yerine, dijital medya kullanımını iyi yönettiklerinde çok iyi bir öğretici ve geliştirici olduğu anlatılmalıdır. Her dijital medya kullanımının problem teşkil etmez. Gençlerin uyku saatleri, arkadaşlık ilişkileri, okul başarısı, farklı ilgi alanları, izlediği içeriklerin niteliği ile ilgili sorulara verilecek yanıtlar olumlu ise ebeveynlerin endişeleri yersiz olabilir.

Z Kuşağının bireysellik özelliklerini azaltmak için DİB bünyesinde dini/millî aidiyet duygularını geliştirecek gençlik hesapları oluşturulmalıdır. Yapılan araştırmalar neticesinde Z Kuşağı gençlerinin dini konularda mizah ve mantık ağırlıklı programları tercih ettiği tespit edilmiştir. Gençlerin pasif dinleyici konumundan çıkarıldığı, daha aktif olduğu sosyal medya içerikleri veya YouTube kanalı programları oluşturulmalıdır.

Z Kuşağının sabırsızlık durumuna karşı herhangi bir sanat dalına yönlendirilmeleri gereklidir. Örneğin Ebru sanatı ile uğraşan bir genç uzun çalışmalar neticesinde suyun üzerinde istenilen boyut ve biçimdeki bir laleyi oluşturmaya çalışırken sabır kuvvetini geliştirecektir.

Özellikle salgının yarattığı bu süreçte ve daha sonrasında ailelere ve gençlere yönelik daha sürdürülebilir bir hizmet alternatifi olarak çevrim içi Manevi Danışmanlık yöntemleri uygulanabilir. Her şeyin dijitalleştiği bir çağda manevi danışmanlığın da bu sürece en kısa zamanda uyum sağlaması gereklidir.

Kaynakça

- Aile ve Dini rehberlik Merkezlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri.* (2020). Ankara: DİB.
- Aydın, N. (2020). *Z Kuşağı ve Din.* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Ayhün, S. E. (2013). Kuşaklar arasındaki farklılıklar ve örgütsel yansımaları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 93-112.
- Babacan, M. E. (2019). Teknoloji kullanmak iletişim kurmak değildir: kuşakların iletişim pratikleri üzerine. *Sosyoloji Divanı*(13), 47-57.
- Demirel Z. H. (2021). Çalışma hayatında geleceğin insan kaynağı: alfa kuşağı. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1796-1826.
- Duman, M. Z. (2019). *Kuşak çatışması X ve Y kuşağı üzerine sosyolojik bir çalışma.* Ankara: Nobel.
- Duman, M. Z. (2021). Üniversitede okuyan z kuşağının değişen aile algısı ve aile içi ilişkilerde yaşadığı sorunlar. *Sosyolojik Bağlam*, 20-36.
- Duygulu, S. (2018). Yeni medya teknolojilerinin k-kuşağının ebeveynleriyle olan iletişimine etkisi. *TRT Akademi*, 3(6), 634-652.
- Günçay, S. (2018). Kur'an'ı Kerim'de kuşak çatışması. *Journal of Analytic Divinity*, 2(1), 7-26.

- Gündüz, O. (2019). Toplumsal değişme sürecinde aile kurumunda yaşanan farklılıklar ve süreklilikler. *Peygamberimiz ve Aile* (s. 81). içinde Ankara: DİB yay.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2021, 05.22). Kuşak. <https://sozluk.gov.tr>.
- İienstitu (2020, Şubat 19). *X, Y ve Z kuşaklarını tanıyalım*. <https://www.iienstitu.com/blog/x-y-ve-z-kusaklarini-taniyalim>.
- Kon, B. (2017, Mayıs 15). *Kuşakları anlamak ve yönetmek*. Hümanica. <https://www.humanica.com.tr/kusaklari-anlamak-yonetmek/>.
- Sosyoloji (2021, 05.23). Toplumsal değişme. <https://www.sosyoloji.gen.tr/toplumsal-degisme/>
- İşbilici, H. İ. (2020). *Çevrim içi manevi danışmanlık uygulamaları: avantaj ve dezavantajlar*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü . İstanbul.
- İşıklı, S. E. (2020). *Dijital çağın ruhsal danışmanları*. İstanbul: İskenderiye.
- Janmohamed, S. (2018). *M nesli yeni müslüman gençlik*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Jary, D. J. (1995). Collins Dictionary of Sociology Harper Collins Publishers.
- Kaya, M. (2019). Kur'an'da aile; sevgi, şefkat ve merhamet iklimi. *Peygamberimiz ve Aile*. içinde Ankara: DİB.
- Kuran, E. (2019). *Z Kuşağını Anlamak*. İstanbul.
- Manheim, K. (1952). *The problem of generations/kuşakların problemleri*. Routledge
- Memiş, H. (2018). *Manevi danışmanlık uygulamalarının Ergenlerin ergenlik sorunlarıyla başa çıkma düzeylerine etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Mücevher, M. H. (2015). *X ve Y Kuşağının Birbirlerine Karşı Özellik ve Etkileşim Alguları: SDÜ örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Ulus, T. (2020). Kuşaklararası çatışma bağlamında gençlerin yaşlılara eleştirel bakışı: bir örneklem, sorunlar ve çözüm önerileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 1156-1182.
- Öztürk, M. (2018). Rahmet peygamberinin gençlerle ilişkisi. *Hız Peygamber ve Gençlik*. içinde Ankara: DİB.
- Öztürk, M. (2019). Aile saadeti için kurandan öğütler. *Peygamberimiz ve Aile* (s. 20). içinde Ankara: DİB yay.
- Sezgin, A. K. & Han, B. (2022). 21. yüzyıl öğrenenleri olarak Z kuşağı. İçinde "21. yüzyıl becerileri bakış açısından eğitim ve öğretimde farklı yaklaşımlar" (Prof. Dr. Mehmet GÜLTEKİN - Doç. Dr. Taha YAZAR - Prof. Dr. Behçet ORAL). Ankara: Pegem yayınları
- Twenge, J. M. (2009). *"Ben" nesli*. İstanbul: Kaknüs.
- Yeşilyaprak, B. (1989). *Kuşak çatışması. Eğitim ve Bilim*, 1(13).